

AZİZ

(العزيز)

Dinî görevlerini yerine getiren, nefisini terbiye edip dinî hayatta her türlü fedakârlığa katlanan ve çeşitli kerametler gösterdiğine inanılan kimselere kilise tarafından verilen unvan.

"Güçlü, değerli ve şerefli" anlamındaki izz veya izzet kökünden sıfat olan aziz, Türkçe'de Batı dillerindeki saint kelimesinin karşılığı olarak "Allah nezdinde değerli, Allah dostu" mânasında kullanılmıştır. Arapça karşılığı kuddîstir. Batı dillerinde aslı Latince sanctus olan saint kelimesi, İbrânic'e de ise qâdoş kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelimenin "ayır-mak, ayrı bir yere koymak" anlamına gelen qâd kökünden türediği veya Âsur dilinde "parlak, temiz" mânasına olan qud-üşudan geldiği ileri sürülmüştür. Ahd-i Atîk'in Yunanca tercümesinde bu kelimelerin karşılığı olarak "ayrılmış, diğerleri arasından seçilmiş" anlamını taşıyan hagios kullanılmıştır.

Aziz kavramı Ahd-i Atîk'te Tanrı (I. Samuel, 6/20; Hoşea, 11/9; İşıya, 6/3) ve İsrâiloğulları (Çıkış, 19/5; Tesniye, 7/6) için kullanıldığı gibi Kudûs, Sînâ dağı gibi bazı yerler için de kullanılmıştır (İşıya, 27/13, 52/1). İsrâil kavmine lider olarak seçilmiş kimseler, Levililer ve ha-hamlar da bu sıfatla nitelendirilmiştir (Çıkış, 19/14; Yeşu, 7/13). Ahd-i Cedid'de de Tanrı için kullanılan bu terim (Yuhanna, 17/11), daha çok Hz. İsa ve Rûhul-kudûs'e nisbet edilmiştir (Markos, 1/24; Luka, 1/35; Matta, 1/18). Melekler, peygamberler ve havârilere de aziz kabul edilmiştir (Luka, 9/26; Resullerin İşleri, 3/21; Efesoslular'a Mektup, 3/5). Aziz Hristiyanlığın ilk devirlerinde bütün hristiyanlar için kullanılırken (Resullerin İşleri, 9/13) sonraları, özellikle kiliseye bağlı olarak yaşayan ve bu uğurda canlarını feda edenlere (martyr) verilen bir unvan olmuştur. 155'te öldürülen İzmir (Smyrne) piskoposu Polikarpus, bu şekilde aziz ilân edilen ilk kişidir. Daha sonra aziz kategorisine, imanları uğruna büyük işkencelere mâruz kalan, ancak ölümüne mahkûm edilmeyen kişiler de (confessore) katılmış. Ortaçağ'da büyük kral ve prensler de aziz ilân edilmiştir. İlk azizler defteri (martyrologe) 332'de Roma kilisesi tarafından tutulmuş, buraya yazılanlar faziletlerine göre sınıflandırılmıştır. Bunların başında bâkire Mer-

yem, sonra havârilere, İncil yazarları ve diğerleri gelmektedir.

Aziz unvanı verme yetkisi önceleri mahallî kilise yetkililerine ait iken 1234'ten itibaren bu yetki sadece papalara tanınmıştır. Aziz unvanının verilmesi ve azizlere gösterilecek tâzimle ilgili kurallar 1588 yılında Papa V. Sixte ve 1634 yılında Papa VIII. Urbain tarafından konulmuş, Papa XIV. Benoît (ö. 1758) bunlara yeni hükümler ilâve etmiştir. Bu husustaki en son değişiklik ve düzenlemeler, Papa II. Joannes Paulus tarafından 25 Ocak 1983'te ilân edilmiştir.

Aziz unvanına hak kazanacak kişinin hayat ve eserleri etrafı bir şekilde araştırılmakta, hristiyan inancına ve geleneklerine aykırı bir durum yoksa kerâmetleri incelenmekte ve o kişi papa tarafından aziz ilân edilmektedir. Azizlere yapılan tâzim, kiliseler resim ve heykellerinin konulması, âyinlerde isimlerinin zikredilmesi, kendilerinden şefaat ve yardım dilenmesi suretiyle gösterilir. Azizler ölüm yıl dönümlerinde anılırlar; ayrıca 1 Kasım günü bütün azizler için azizler günü (toussaint) olarak kutlanmaktadır. Ortodokslar da Katolikler gibi azizliği kabul ederler; Protestanlar ise azizliği kabul etmekle beraber ibadet derecesine vardırılan aşırı tâzimi reddetmektedirler.

Hristiyanlık'taki aziz inancı İslâmiyet'teki velî anlayışına yakındır. "Dost ve yardımcı" mânasına gelen velî Kur'an'da Allah'a ve Resûl'üne nisbet edilmiştir (bk. el-Mâide 5/55). Ayrıca takvâ sahibi müminlerin Allah'ın velîleri (evliyâullah) oldukları ifade edilmiş ve gerek dünyada gerekse âhirette korku ve üzüntüye düşmeyecekleri zikredilmiştir (bk. Yûnus 10/62-64). Müslüman âlimlerin büyük çoğunluğuna göre Allah nezdinde velî mertebesine ulaşanların insanlar tarafından tesbit edilmesi mümkün değildir. Bundan dolayı Müslümanlık'ta velî unvanını verecek herhangi bir makam yoktur ve hürmetle anılan kişilerin gerçek dinî mertebesini bilmek mümkün değildir. Ancak din uğrunda verdikleri hizmetler ve bıraktıkları tesirler sebebiyle haklarında müslümanlar tarafından hüsnüzan beslenmiş ve velî olarak anılmışlardır. Esasen İslâmiyet'te Allah'tan başka bir kimseye ibadet etmek, hatta ona ibadeti andıran aşırı tâzim ve hürmet göstermek câiz olmadığından, velîlere gösterilmesi gereken tâzimle ilgili herhangi bir esas da tesbit edilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara 1955, s. 221-222; *Code de Droit Canonique* (trc. Jean Passicos v.dğr.), Paris 1984, s. 304-310; A. Michel, "Saintete", *DTC*, XIV, 842-870; P. Sejourne, "Saints (culte des)", *a.e.*, XIV, 870-978; Pike E. Royston — Serge Hutin, *DR*, s. 277; G. W. H. Lampe, "Saint", *IDB*, IV, 164-165; H. Gross — J. Grotz, "Saintete", *EF*, IV, 157-165; B. Kötting, "Saints (culte des)", *a.e.*, IV, 165-175; "Saint", *EBr*, XIX, 886-888; Thurston H., "Saints and Martyrs", *ERE*, XI, 51-59.

ÖMER FARUK HARMAN

AZİZ AHMED

(عزیز احمد)

(1913-1978)

Pakistanlı tarihçi ve romancı.

11 Kasım 1913'te Haydarâbâd'da doğdu. İlk öğrenimini burada tamamladı, 1934'te Osmaniye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden, 1938'de de Londra Üniversitesi'nin İngiliz Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Doktorasını da 1972 yılında bu üniversitede tamamladı. 1938'de Osmaniye Üniversitesi'nde İngiliz dili öğretim görevlisi olarak başladığı eğitim hizmetine on yıldan fazla bir süre devam etti. 1947'de Haydarâbâd'ın bağımsız prenslik statüsünü kaybederek Hint egemenliği altına girmesi üzerine 1949'da Pakistan'a gitti ve orada Pakistan tarih ve kültürünün yurt dışında tanıtılması işini yürütmek üzere yayıncılık yaptı ve bir süre de Pakistan radyosunda çalıştı.

Urduca kaleme aldığı en tanınmış romanları arasında *Havâs* (1934), *Gurîz* (1945), *Âg* (1947), *Eysî Bülendî Eysî Pestî* (1948; bu eser Ralph Russell tarafından *The Shore and the Ware* adıyla İngilizce'ye tercüme edilmiştir, London 1971) ve *Şebnem* (1950) sayılabilir. Bu romanların sağladığı şöhret sayesinde 1957'de Urdu dili ve Hint Müslümanlığı hakkında ders vermek üzere Londra Üniversitesi'nde School of Oriental and African Studies'e davet edildi. Burada beş yıl çalıştıktan sonra 1962'de ölümüne kadar çalışacağı Toronto Üniversitesi İslâm Araştırmaları Kürsüsü'ne geçti.

Aziz Ahmed'in en önemli tarihî çalışması olan *Islamic Culture in the Indian Environment*'i (Oxford 1964), *Islamic Modernism in India* (Oxford 1967) ve *An Intellectual History of Islam in India* (Edinburg 1969) adlı eserler takip etti. İslâm tarihiyle ilgili diğer çalışmaları ise şunlardır: *Muslim Self-Statement in In-*

dia and Pakistan: 1857-1968 (G. E. von Grunebaum ile birlikte, Wiesbaden 1970); *Religion and Society in Pakistan* (Contributions to Asian Studies'in II. cildi olarak, Leiden 1971); *History of Islamic Sicily* (Edinburg 1975). Bu eser Emîn Tevfik et-Tîbî tarafından *Târîhu's-Şıkkılliyyeti'l-İslâmîyye* adıyla Arapça'ya tercüme edilmiştir (Trablus 1399/1980). Yazarın kitap halindeki bu çalışmalarından başka çeşitli ilmi dergilerde yayımlanan altmıştan fazla makalesi ve elli civarında tenkidi de bulunmaktadır.

Aziz Ahmed Batılı ilmi ölçülerle tarihî tenkit mantığını kullanarak Hint-İslâm medeniyetini ve onun İslâm düşüncesine katkısını tenkitçi bir gözle incelemeye çalışan müslüman âlimlerden biridir. O, Güney Asya İslâm hayat ve kültürünü inceleyen XX. yüzyıl tarihçileri arasında kendisine seçkin bir yer kazandıran dikkat ve ehliyetiyle ve daha çok bir tarihçi gözüyle başlangıcından günümüze kadar Hint - Pakistan bölgesinde İslâm medeniyetinin karşı karşıya kaldığı meseleleri gözden geçirmiştir.

Aziz Ahmed İslâmî anlayışı itibariyle bir reformcudur. Bu hususta bir yandan şair İkbâl'den, öte yandan da Batılı oryantalistlerin İslâm üzerine yaptıkları incelemelerden etkilenmiştir. İslâm toplumunun değişmesi ve ilerlemesiyle ilgili düşünceleri, tarihî araştırmalarında olduğu kadar *Gurîz* ve *Eysî Bülendî Eysî Pestî* gibi romanlarında da yoğun bir şekilde yer almaktadır.

Romanları kendi ülkesindeki çeşitli çevrelerde oldukça sert eleştirilere uğramıştır. Bunun sebeplerinden biri, onu ve çevresini yakından tanıyanların romanlarındaki kahramanlarda kimliklerini kolayca tesbit edebilecekleri kadın ve erkek birtakım kişilerin özel hayatlarını tasvir eden üstü kapalı müstehcen ifadelerle yer vermesi olduğu kadar, sol fikirlere olan meydidir. İkbâl hakkında yazdığı *Iq-bâl Ek Nei Teşkil* (Haydarâbâd 1947) adlı eserinde de İkbâl'in düşüncesinde sosyalist unsurun bulmaya çalışmıştır. Ayrıca Batılı yahudi ve hristiyan oryantalistlerle kurduğu yakın münasebetler düşünce ve eserlerinde silinmez bir iz bırakmıştır. Birçok modernist gibi o da kendince yorumladığı bir tür serbest icihad metodunun kullanılması suretiyle İslâm'da reforma gidilmesi taraftarıdır. Zira ona göre İslâm bu şekilde kendisini modern dünyaya adapte etme imkânına kavuşacaktır. Aziz Ahmed, İslâmî reformasyonun, Batı'nın da bu konuda

muhtemel fiilî yardımını umarak kendi içinden kaynaklanacağını iddia etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Ralph Russell, "Aziz Ahmad, South Asia, Islam and Urdu" (nşr. Milton Israel — N. K. Wagle), *Islamic Society and Culture: Essays in Honour of Professor Aziz Ahmad*, Manohar-Delhi 1983, s. 59-68; a.e., "Preface", "Introduction", "Aziz Ahmad: Publications in Western Language", s. 375-383; A. S. Bazmee Ansari, "Obituary, Professor Aziz Ahmad", *HI*, II/2 (1979), s. 117.

M. MANAZİR AHSAN

AZİZ ALİ EFENDİ

(ö. 1213/1798)

Devlet adamı,
şair ve mutasavvıf.

Girit defterdarı Tahmisçi Mehmed Efendi'nin oğludur. Girit'in Kandiye kasa-basında doğdu. Öldüğü zaman kırk dokuz yaşında olduğu bilindiğinden, muhtemelen 1749 veya 1750 yılında doğduğu söylenebilir. Babasından kalan külliye-tli miktardaki nakit ve emlakî sefahat âlemlerinde bitirdikten sonra İstanbul'a gitti. Bir müddet sonra Hassa silâhşoru oldu. Devlet kademesinde yüksek dereceli memuriyetlerden olan hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn arasına katıldı. İntisap ettiği Giritli Yûsuf Ağa'nın delâletiyle Sakız mutasarrıflığında vergi muhassıllığı yaptı. O yıllarda "Dağlı eşkıyası" elinden kurtarılmış olan Belgrad'da iki yıl süre ile emlak satışı memuriyetinde bulundu. 1796'da ilk dâimî elçi sıfatı ve fevkalâ-

Aziz Ali Efendi'nin Berlin'e giderken uğradığı Breslau'da 1797 yılında F. G. Endler tarafından bakır levha üzerine kazılarak çizilmiş resmi

Aziz Ali
Efendi'nin
Dîvan'ının
ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Hâşimî Paşa,
nr. 6/5, vr. 46^a)

de murahhas orta elçi unvanıyla Prusya hükûmeti nezidine gönderildi. Bu görevle 4 Haziran 1797 tarihinden ölümüne kadar Berlin'de, Padişah III. Selim adına Osmanlı Devleti'ni temsil etti. 19 Cemâziyelevvel 1213'te (29 Ekim 1798) Berlin'de öldü ve orada defnedildi. Kabri daha sonra ilk defnedildiği yerden alınarak 1866 yılında kurulan ve bilâhare Berlin Türk Şehitliği adını alan mezarlığa nakledildi.

Eserlerinden edinilen intibalara göre, sefahatle geçen gençlik yıllarından sonra bir şeyhin delâletiyle İslâm-ı nefis eden Aziz Ali Efendi'nin memuriyet hayatında devlete sadakat ve hizmetle şöhret yaptığı nakledilmektedir. *Osmanlı Müellifleri* ve *Sicill-i Osmânî*'de, hemen hemen ortak bir ifade ile, "âlim, hakîm ve siyâsî" bir zat olduğu kaydedilmiştir. Hayatı hakkında çok sınırlı bilgi bulunan Aziz Efendi, manzum ve mensur eserlerinde zaman zaman hayat hikâyesi ve mizacı hakkında da birtakım ipuçları verir. Bunlardan onun Hurûfîliğe meyyal, gizli ilimlere meraklı, Alevî-Bektaşîmeşrep ve rind tabiatlı bir mistik olduğu intibai edinilmektedir. Nitekim *Vâridât* adlı kitabında, hangi tarikattan olduğunu belirtmediği Abanalı Kerim İbrâhim Efendi adında bir şeyhe intisabı olduğundan bahsetmektedir.

Şiirlerinde Aziz mahlasını kullanan Aziz Efendi'nin Farsça'yı çok iyi bildiği ve hâfızasında Farsça 40.000 beyit bulunduğu nakledilmektedir. Bu rivayetin doğruluğu hakkında kesin bir bilgi yoksa da küçük divanındaki Türkçe şiirlerle beraber Farsça olanlarının da bu dilin inceliklerine ve zevkine varmış birinin kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır.

Eserleri. 1. *Muhayyelât*. Eser çok şöhret yapmış ve zamanında aranıp okun-